

**OSMANLI YAZMA ESER VE BELGELERİNİN
SANATSAL ÖZELLİKLERİ VE TÜRKİYE'DE
GELİŞTİRİLEN KATALOG SİSTEMLERİNDE NADİR
ESERLERİN SANATSAL ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN
YAŞANAN NİTELEME SORUNLARI**

*Hüseyin Odabaş¹
Z. Yonca Odabaş²*

ÖZET

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı değerli el yazmaları ve belgeleri ile dünyanın zengin kültür kaynaklarına sahip nadir ülkelerinden biridir. Ancak çok sayıda ve türde bilgi merkezinde muhafaza edilen bu önemli kaynaklar etkili biçimde hizmete sunulmamaktadır. Bu sorunun temel nedeni, Osmanlı yazma eserleri ve belgelerinin sahip oldukları sanatsal unsurların kütüphane ve arşiv kataloglarında yer almamasıdır. Çalışmada ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda üretilen tezhipli yazma eserlerin ve belgelerin sahip oldukları özellikler incelenmektedir. Daha sonra Osmanlı kâğıt ve cilt sanatçılığının yüzyıllar içinde geçirdiği değişim ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde Türkiye'de çeşitli bilgi merkezlerinde muhafaza edilen bu kaynaklara ait hâlihazırda var olan kataloglarda gözlemlenen sorunlar hakkında bilgi verildikten sonra bu kaynakların daha verimli bir şekilde hizmete sunulması için çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: El Yazması Eserler, Tezhipli Belgeler, Belge Süsleme, Osmanlı Tuğrası, Cilt Sanatı, Kütüphane ve Arşiv Katalogları

**ARTISTIC CHARACTERISTICS OF THE OTTOMAN
MANUSCRIPTS AND RECORDS AND THEIR
QUALIFICATION PROBLEMS IN TERMS OF
ARTISTIC CHARACTERISTICS IN CATALOG
SYSTEMS BUILT IN TURKEY**

ABSTRACT

Turkey is one of the rare countries which has rich cultural resources including valuable manuscripts and records heritaged from the Ottoman Empire. However, these important sources preserved in many kinds of information center can not be served effectively. Main reason of this problem is that there isn't any information about artistic characteristics of the Ottoman manuscripts and records in catalogues of library and archive. In this paper firstly, features of ornamented written works and records produced in the Ottoman Empire are examined. Then, evaluation of arts of the Ottoman paper and bookbinding during centuries is assessed. In the last part of this paper, after giving informations about present catalog problems of these sources

---

¹ Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, odabashuseyin@gmail.com

² Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, yoncaodabas@gmail.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

---

protected in various libraries and archives in Turkey, suggestions are made to put into service them more effectively.

Keywords: Manuscripts, Illuminated Records, Record Ornamentation, The Ottoman Tughra, Bookbinding Arts, Catalogues of Library and Archive

Giriş

Konuya ışık tutması bakımından yazıya Atatürk'ün 1923 yılında "milli benliği bulunmayan milletler, başka milletlerin şikâridir"³ vecizesiyle başlamayı yararlı görüyorum. Sanatta evrenselliğe üstün yeteneklerin yanı sıra kişisel, bölgesel ve/veya ulusal bir kimliğe sahip olmakla ulaşılabilir. Türk kültürünün özünü yansıtan sanatlarımızı ayrıntılı olarak araştırmak ve temelinde yatan felsefeyi ve bunun çizgilere, şekillere yansımaları anlamak, bir anlamda kendimizi anlamak ve ulusal kimliğimizi tanımak anlamına gelir. Bir yandan küreselleşme süreci ile oluşan kültür erozyonunun etkilerini azaltmaya çalışan Türk toplumu, diğer yandan Avrupa Birliği'ne daha sağlam adımlarla üye olmaya çaba sarf etmektedir. Bu süreç içinde ortaya çıkan olumsuzlukların etkilerini azaltabilmek şüphesiz miras aldığımız zengin kültürümüzü tanımak, sahip çıkmak ve başkalarına tanıtmakla mümkün olabilir (Türk, 2007).

Şüphesiz bu zengin mirasın en önemli örnekleri el yazmaları ve tezhipli belgelerdir. Sergiledikleri özgünlük bakımından sadece Türkiye'nin değil dünyanın zengin kaynakları arasında yer alan Osmanlı el yazmaları ve belgeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu en değerli kültür kaynakları arasında yer almaktadır. İmparatorluğunun çeşitli dönemlerinde hazırlanan yazma eser ve tezhipli belgelerin bir bölümü, dönemlerinin sanatsal anlayışını yansıtan süslemelerle bezenmiştir. Günümüzde bu kaynaklar, Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı, Milli Kütüphane, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, halk, bölge yazma ve üniversite kütüphaneleri gibi değişik bilgi merkezlerinde muhafaza edilmektedir.

Osmanlı dönemi belge ve el yazmaları zengin içeriklerinin yanı sıra yüksek bir estetik ve sanat değerine de sahiptir. Bu bakımdan söz konusu kaynaklar yalnızca içerdikleri bilgi yönüyle değil, aynı zamanda sahip oldukları sanatsal unsurlar bakımından da incelemeye değer kaynaklardır. Osmanlı belgeleri ve el yazmalarının sahip oldukları bu nitelikler, bunların toplanması, kataloglanması, kullanıma

---

³ Şikâr sözcüğünün anlamı avdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

sunulması, korunması, dijitalleştirilmesi ve sergilenmesi gibi bu alanlarda yürütülecek bütün çalışmalarda göz önünde bulundurulacak önemli özelliklerdir. Ancak bu çalışmaları doğru ve eksiksiz olarak sürdürebilmek, şüphesiz bilgi yöneticilerinin el yazması ve belgelerin sahip oldukları süsleme sanatlarını ve bu sanatların yüzyıllar içinde geçirdikleri değişimi genel hatları ile bilmelerini gerektirmektedir. Örneğin çok sayıda çoğaltılmış bir el yazması divan, nadir olma özelliğini yitirmiş olabilir. Ancak eğer bu el yazması güzel bir cilt ve zengin bir tezyinata sahipse nadir eser olarak değerlendirilir. Bu tür kaynakların sanatsal özelliklerini katalog kayıtlarına tam olarak yansıtılabilmek için kitap süsleme sanatları hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.

Osmanlı Devletinde Kâğıt ve Cilt Süsleme Sanatı

Tarih boyunca İslam devletlerinde gerek cildi ve gerekse sayfaları bakımından Kur'an'ın görsel bir estetiğe sahip olmasına önem verilmiştir. Aynı özellik İslami kaynakların yazımında da geçerliliğini korumuştur. Dini kaynaklara gösterilen bu özen zaman içinde sosyal içerikli el yazmalarının ciltlenmesine de yansımıştır. Bu nedenle dini eserler dışında yazılan pek çok kaynakta tezhip, minyatür, ebru, hat ve cilt sanatları uygulanmıştır. Osmanlı dönemi el yazmaları ve belgelerine işlenen süsleme sanatları yüzyıllar içinde diğer toplumlardaki benzer sanat akımlarından etkilenmiş, zaman içinde değişim geçirmiştir. Değişimin etkisiyle birlikte Osmanlılar devrinde yalnızca bu topluma özgü motif ve süsleme yöntemleri ortaya çıkmıştır.

Hatt-ı hümayun ve berat gibi üst düzeyli yazışmalara çekilen tuğra Osmanlı dönemi belge süsleme sanatının en önemli türü arasında yer almaktadır. Özellikle saraydan çıkan yazıların önemli bir bölümü bir takım süsleme sanatlarıyla bezenmektedir. Örneğin bu tür belgeler hat sanatı içinde özel bir yeri olan divanî yazı türü ile kaleme alınmıştır. Özellikle İmparatorluğun son dönemlerinde üretilen belgelerin üst kısımları çeşitli motiflerle süslenmiştir. Süslemelerde kullanılan mürekkep ve yıldızlar görsellik bakımından belgenin daha değerli olmasını sağlamıştır. Üzerlerinde eklenen değişik tür ve ebatlarda pençe ve mühürler ise belge estetiğine ayrı bir değer kazandırmaktadır.

Osmanlıda kâğıt ve ciltler üzerinde uygulanan sanatlar, malzemenin türü ve sahibi ile devrin sanat akımı gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak farklılıklar sergilemektedir. Örneğin sultanlar adına hazırlanan kitap ve belgeler genellikle daha özel bir tezyinatla işlenmiştir. Belgelerde, altın yaldızlı ve çeşitli kökboyalarından elde edilen renklerle süsleme yöntemi ağırlıklı olarak tercih edilmiştir. El

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

yazmalarında ise daha çok cilt süslemesine ağırlık verilmiştir. Cilt süslemeleri deri, bez, ahşap ve metal olmak üzere cilt malzemesinin türüne göre değişmektedir. Bu değerlendirmelerden hareketle Osmanlı cilt ve kâğıt süsleme sanatlarını yazma eser ve belge süsleme sanatları olmak üzere iki kısımda değerlendirmek daha uygun olacaktır.

a. Osmanlı İmparatorluğunda Yazma Eser Süsleme

İmparatorluğun çeşitli dönemlerinde yapılabildiği günümüz kütüphane ve müzelerinde muhafaza edilen ciltlerin, fildişi oymalı, mozayık tezyinatlı, kabartma süslemeli, altın kaplamalı, yakut, zümrüt, inci ve elmas gibi değerli malzemelerle bezendiği görülmektedir. Genellikle bu tür malzemelerin kullanıldığı yazma eserler devrinin önde gelenleri ya da zenginleri için yazılmıştır (Çığ, 1953: 16). Divan ve padişahlara sunulan el yazmaları yoğun bir tezhipte işlenmiştir. Özellikle süsleme unsurları bu tür yazmaların zahriye⁴ ve serlevha⁵ sayfalarında daha fazla görülür (Türk, 2007). Bunun dışında eser içlerinde minyatür ve ciltlerin kapaklarında ise ebrulu kâğıt kullanımı çok yaygındır.

1 Klâsik bir Osmanlı cildinin bölümleri

⁴ Yazmanın iç kapağı olarak düzenlenen sayfadır ve bu sayfada eserin adı, müellifin adı ve bazen de kimin adına yazılmış olduğu kaydedilir.

⁵ Yazmanın iç kapağından sonra gelen sayfanın veya metnin başladığı sayfanın üst kısmında genellikle dikdörtgen veya üçgen şeklinde oluşturulan bölümdür. Bu bölümde besmele veya kitabın adı yer alır.

Yazma eserlerin cildi ve iç kısımlarına işlenen sanatların, tezhip, hat, ebru, minyatür, kat'ı⁶, sedefkârlık, metal işleme, kalem işi, revzen⁷, tekstil ve dokuma gibi çok farklı türlerden oluştuğu bilinmektedir. Osmanlıda yazma eser süslemesi, imparatorluğun ilk dönemlerinde sadece cilt üzerine uygulanmakta iken daha sonraları hem cilt hem de eserin baş ve son kısımlarına da geçmiştir. Bu bakımdan yazma eser süslemesini ciltlere ve yazma yapraklarına işlenen süsleme şeklinde iki sınıf altında değerlendirmek gerekir.

Cilt, yazılı ve basılı eserlerin dağılmadan saklanması ve yapraklarının yıpranmaması için yapılan koruyucu sert kapaktır. Arapça kökenli bir sözcük olan kitap cildinin dilimizdeki karşılığı kap, kitap ve meşin koruyucuyla eş anlamlıdır (Taviloğlu, Temeller ve Ülker, 2007). Klâsik Osmanlı el yazması ciltleri toplam dört ana bölümden oluşmaktadır: Alt ve üst kapak, sırt, sertab ve mikleb. Alt ve üst kapak, kitap yapraklarını içine alan örtüdür. Sırt, yaprakların bağlandığı şirazenin dış kaplaması ya da yazmanın dip kısmıdır. Sertab, kapakla mikleb arasında yazmanın açılan yüzünü kapatan bölümdür. Mikleb ise sertabın ucunda genellikle üç köşeli olup, yazma örtüldüğünde kapak altına sokulan ve yazmanın bütünüyle örtülmesini sağlayan kısımdır (1).

2 Tezhipli bir Kur'an-ı Kerim'in serlevhası

⁶ Mukavva, tahta veya deri oymacılığı ile yapılan sanat türü.

⁷ Alçı kalıp içine renkli veya renksiz cam parçaları yerleştirilerek yapılan desenli süsleme tekniği.

Cilt üstünde süsleme unsurlarının en yoğun olduğu bölümler *kapaklar ve miklebdir*. Alt ve üst kapakta kapağın tam ortasında çeşitli motiflerle bezenen şemse ve şemsenin iki ucunda *salbekler* yer alır. Salbekler şemseye oldukça benzer motiflerdir ve bunlar adeta şemseyi tamamlayan bir görünüme sahip olurlar. Şemseler, Selçuklu ciltlerinde olduğu gibi Osmanlıda da XVI. yüzyıla kadar yuvarlak bir şekle sahipken, bu yüzyıldan sonra yapılan şemseler genellikle oval şekillidirler (Çığ, 1953:9). Kapakların dış kenarlarını çevreleyen çizgilere ise *zencirek* adı verilir. Zencireklerin iç köşelerine işlenen motiflere ise *köşebend* adı verilir.

Osmanlı cilt yapımında tercih edilen malzeme genellikle deridir. Ancak bunun dışında maddi bakımdan daha değerli malzemeler kullanılarak yapılan ciltler de vardır. Örneğin fildişinden oymalı, mozaik tezyinatlı, atın ve gümüş kaplamalı, yakut, zümrüt ve elmas kakmalı ciltler, özellikle müzeler olmak üzere çeşitli kütüphane ve arşivlerde muhafaza edilmektedir (Çığ, 1953:16).

XVIII. yüzyıla kadar sürdürülen deri ciltçiliğine bu yüzyıldan sonra bazı teknikler eklenmiştir. Örneğin realist motiflerle süslenen lake ciltler, *yek-şâh* olarak bilinen ve yıldız sürülmüş deri zemine metal kakma ile yapılan ciltler bu dönemden sonra yapılan türler arasındadır (Binark, 1986:105).

Cilt üstüne yapılan süslemelerin yanı sıra yazma eserlerin iç bölümlerinde de çeşitli süslemeler yapılmaktadır. Osmanlı yazma eserlerinin iç kısımlarında süsleme sanatları bakımından daha çok tezhip, hat ve minyatürün kullanıldığı görülmektedir. Tezhip sanatı ise daha çok çift sayfa halinde altın yaldızla oluşturulmuş *zahriyede*⁸, *serlevhada*⁹, *temellük kaydında*¹⁰ ve *hatimede*¹¹ uygulanmıştır. Aynı zamanda satır aralarına işlenen çeşitli renkli motiflerle ve sayfa kenarlarına çizilen bordürlerle de yazma eserlerin iç kısımlarına estetik kazandırılmıştır. Örneğin Kanuni devri yazmalarında İstanbul bahçeleri, lale, nergis, sümbül, gül, nar ve kiraz çiçeği, şakayık, servi, menekşe, karanfil ve gül Goncalarıyla yapılan süslemeler bulunmaktadır (Cunbur, 1968:80).

Yazma eserlerde minyatür sanatının en başarılı yapıtları Kanunî Sultan Süleyman dönemine aittir. Bu dönemden sonra

⁸ Yazma eserlerin başlık bulunan ilk sayfasından önce eser adının, müellifinin, kayıtlı bulunduğu kuruluş adının bazen de çeşitli beyitlerin yazıldığı bölümdür.

⁹ Yazma eserlerin ilk sayfasında eser adının yazıldığı ve tezhiplendiği bölüm.

¹⁰ Eserin kime ait olduğunu gösteren not alanı.

¹¹ Yazma eserlerde müellifin eserini bitirirken yazdığı duaların, hattarının ve varsa müzehhibinin kayıtlı olduğu son sayfadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

yazmalarda yer alan konular anlatılan konuları birebir yansıtan minyatürlerle zenginleştirilmiştir. Örneğin İmparatorluğun doğu ve batısındaki savaşlar, fetihler ve seferler, tahta geçişler, yabancı elçilerin kabulü, bayram kutlamaları gibi önemli olayların minyatürlerini Kanuni devrinden sonra oluşturulan yazmalarda bulmak mümkündür. Daha sonraki asırlarda diğer sanat kolları gibi minyatür sanatı da Batıdan gelen akımların etkisinde kalmış ve bu sanatın yerini perspektif kullanılarak yapılan resimleme tekniği almıştır.

El yazması eserler, ne amaçla yazıldığına bağlı olarak özel yazılar ile kaleme alınır. Özel yazı yazma işi hat sanatı olarak bilmektedir. Hat sanatında her yazının kendine özgü özellikleri ve yazım kuralları vardır. Örneğin, harflerin boyutu, biçimi ve aralıklarında görülen farklılıkların yanı sıra bazı yazı türlerinde yapılan bir takım yazım kuralı ihlalleri de bir yazı türünü diğerlerinden ayıran özellikler arasında yer alabilmektedir (Hat, 1981:757). Osmanlılar döneminde yazma eserlerde görülen başlıca yazı çeşitleri kûfi, sülüs, nesih, reyhanî, muhakkak, tevki, rikaa, rik'a, talik, divani ve siyakattir. Ancak sanatsal açıdan çeşitli süsleme teknikleri kullanılarak yazılan yazmalarda daha çok nesih, sülüs, muhakkak, divani ve rikaa yazı türü tercih edilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

---

b. Osmanlı İmparatorluğunda Belge Süsleme

Osmanlı dönemi belgeleri içinde süsleme daha çok divan-ı hümayundan çıkan ferman ve berat gibi üst düzey yazışmalarda ve vakfiyelerde görülmektedir. Osmanlı belgelerinde kullanılan bazı özel işaretler vardır. Bunların başında tuğra gelir. Divan-ı Hümayun'da yürütülen yazışmaların üstüne Osmanlı sultanlarının onayını sembolize etmek için tuğra çekilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarında yazılan fermanların tuğraları padişahlar tarafından çekilmekteydi. Ancak daha sonraki dönemlerde imparatorluğun büyümesi ve iş yoğunluğunun artmasıyla birlikte ferman ve berat gibi belgelerin tuğraları *nişancı* adıyla bilinen Divan-ı Hümayun üyesi tarafından çekilmiştir. Yine daha sonraki dönemlerde padişah dışında şehzadelerin de bölgelerinde yürüttükleri faaliyetler için yazılan belgelere kendi adına oluşturdukları tuğraları çektirdikleri bilinmektedir (Keten, 2004:32). Tuğralar Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde oldukça sade bir görünüm sergilerken, daha sonraki dönemlerde hem renk hem de biçim yönüyle oldukça estetik bir görünüm kazanmıştır. Örneğin tuğranın ana gövdesini oluşturan beyze zaman içinde daha dengeli bir görünüm kazanmış ve içi çeşitli desen ve motiflerle doldurulmuştur. Tuğra alanının içi genellikle *tuğlarla*¹², *hataî*, *rumi*¹³ ve *çintemani*¹⁴ motiflerle süslenmiştir.

---

¹² Tezhib yapımından desenin bitiminde kullanılan yardımcı süsleme unsurudur. Motifin yoğun kısmından sade kısmına genişten dara doğru uzanan bir süsleme elemanıdır.

¹³ Hayvanların kanadına, bacağına ya da bedenine benzetilerek oluşturulan şekillerdir. Kökeni Orta Asya'ya dayandırılan rumi motifler, Türkler tarafından çok yoğun olarak kullanılmıştır.

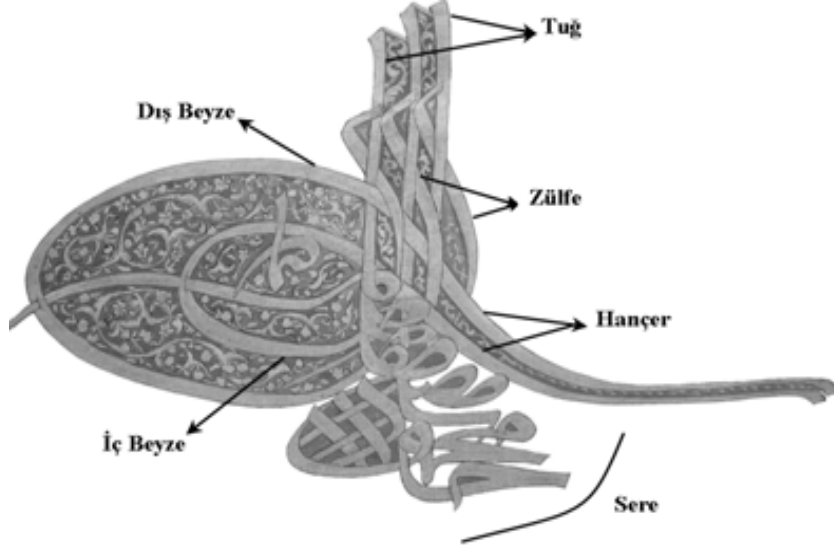
¹⁴ Kökeni Japonya ve Çin'e uzanan ve Orta Asya Türkleri tarafından yoğun biçimde kullanılan çintemani, biri üstte, ikisi altta üç inci tanesi ile şimşeye benzeyen bir süsleme sembolüdür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

3 Sultan I. Mahmud Han'ın tuğrası

Özellikle fermanlar olmak üzere üst düzey yazışmaların önemli bir bölümü kaliteli kâğıtlar üzerine yazılmıştır. Ancak çeşitli nedenlerle deri üzerine yazılan fermanlar da bulunmaktadır. Osmanlı devlet hayatında belgeler genellikle “talik”¹⁵, “divani” ve özellikle de “rika”¹⁶ yazı türü ile kaleme alınmıştır. Fermanlarda ise genellikle divani adıyla bilinen girift keşideli yazı kullanılmaktadır (Pakalın, 1993:767). Divan-ı hümayun tarafından hazırlanan belgelerde kullanılan resmi yazı türü divanidir. Divani yazı, Osmanlılar döneminde doğmuş ve gelişmiştir. Üst düzeyli yazışmalarda divani yazı, güzel bir belge görüntüsü elde etmek ve metnin güvenliği sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Sol tarafa yükselerek yazılan divani yazı, zarif ve aynı zamanda enerjik bir görünüm sunar. Bu bakımdan divani yazı, belgeye estetik bir özellik kazanmasını sağlamaktadır (Aksoy, 1999:72). Ayrıca güzel bir görünüm elde etmek için de satırlar farklı renklerle kaleme alınmıştır. Divani yazıda kelimeler birbirinin içine girercesine kaynaşarak yazılmaktadır. Bu özellik ise, yazıya sonradan kelime eklenmesini ve dolayısıyla belgenin sahtesinin üretilmesini önlemektedir.

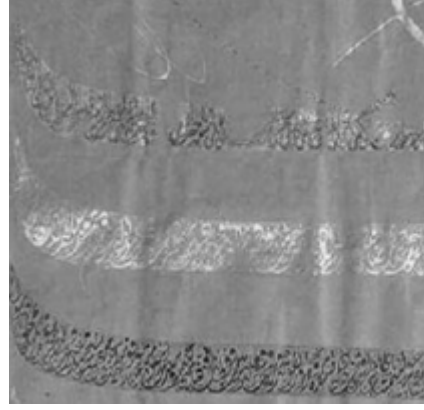
¹⁵ Talik, yatık çizgileri uzun, dik çizgileri kısa bir yazı türüdür. Bu tür yazılar, yaygın, hafif sağa ve geriye yatık olarak yazılır. Osmanlılar’da talik adıyla bilinen bu yazı türü, İranlılarda “*nestalik*” adıyla ifade edilmektedir..

¹⁶ Rika, Türkler tarafından geliştirilmiş bir yazı türüdür. Rika, yuvarlak gözeneklerin kapandığı, çentiklerin düzleştirildiği ve çift ya da daha fazla noktaların birleştirildiği, kolay ve hızlı yazılabilen yazı türüdür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Tezhipli belgeler üzerinde tuğra ve yazı türü dışında süsleme, tuğra üstü ve çevresinde, satır aralarında ve yer kaydı bölümünde yapılmaktadır. XVI. yüzyıl sonuna kadar yalnızca tuğra içinde yapılan süsleme, bu dönemden sonra tuğra alanı dışına taşmıştır. Tuğra alanı dışında bu tür motiflerle yapılan süsleme, Sultan II. Ahmet (1691-1695)'ten sonra ise bir gelenek halini almıştır. Özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra çıkarılan fermanlarda tuğra alanının dışı renkli çiçek ve değişik motiflerle bezenmiştir. Bu alanın tezhiplşmesinden sonra, tuğra alanı içinde yeniden çiçek veya yaprak motifleri yapılmamıştır.

4 Sultan Abdulmecid'in 1861 yılında yazdığı farklı renkli berat

Fermanlara, bazen aynı satırda bazen de artarda gelen satırlarda farklı renk kullanımı ile estetik kazandırılmıştır. Yazı için kullanılan mürekkep rengi ilk dönem fermanlarda siyah, daha sonraki dönemlerde ise siyah ve kırmızı mürekkep ile sarı ve yeşil altın yaldız şeklindedir. Çoğu fermanların satır araları ise genellikle çiçek ve nokta süslemeleri ile bezenmiştir. Nokta bezemeler bazen dikey bazen de çapraz simetrik düzen içinde yerleştirilmiştir. Satır aralarında yapılan süslemelerde az da olsa zerefşan¹⁷ tekniği ile ay-yıldız ve üç nokta figürleri de kullanılmıştır.

Üst düzey yazışmaların süslemesinden dikkat çeken bir başka alan ise yer kaydı bölümüdür. Bu bölümde genellikle halkârî altın yaldızlı negatif motiflerle tiğ ve çiçek motifleri bütünleştirilmektedir.

Yüksek düzeyli Osmanlı yazışmalarına bir bütün olarak bakıldığında tezyinatın XVI. yüzyılın ortalarından sonra gelişme gösterdiği görülmektedir. Motiflerde o zamana kadar kullanılmayan sivri uçlu kıvrık yapraklar, bu dönemde çiçek motifleri eşliğinde işlenmeye başlamıştır. Yine o zamana kadar kullanılan ince hatları

¹⁷ Zerefşan, tezhip sanatında serpmeye altın tekniği olarak bilinir. Zerefşan tekniği, altın tozunun jelatinli su ile karıştırıldıktan sonra fırça ile kağıdın üzerine serpilmesidir. Bu teknikle, kağıdın yüzeyinde altın yaldızlı parlak bir zemin elde edilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

motifler¹⁸, bu dönemden sonra daha kalın ve ayrıntılı olarak çizilmeye başlamıştır.

XVI. yüzyıla kadar tuğra alanı içine işlenen sade çiçek motifleri, bu dönemden sonra gül, karanfil, lale, nergis ve sümbül gibi belirgin çiçeklere dönüşmüş, çiçek ve çiçek buketleri şeklinde tuğra alanın dışına işlenmiştir. Bu yeni tarz XVI. yüzyıldan sonra çıkarılan çoğu fermana görülebilmektedir.

5 Mihrap içine çekilmiş hattı-hümayun

Padişahın el yazısından oluşan ve yalnızca fermanlara özel bir bölüm olan hatt-ı hümayun ve çevresi de süslenen bölümler arasında yer alır. XVI. yüzyıla kadar daire ya da yarım daire içine alınarak süslenen hatt-ı hümayun, bu dönemden sonra dandanlı¹⁹ mihraplardan oluşan şekiller içine alınarak

süslenmiştir. Genellikle söz konusu mihraplar, altın yaldızlı kalın bir çerçeveden ve hatâî süslerden oluşmaktadır. Mihrap üzerindeki mavi, lacivert ve sarı çizgilerle altın yaldızın kaynaşarak oluşturduğu tığlar, bu dönemde elde edilen zarafetin en önemli göstergesidir (Ferman, 2005).

Osmanlı belge süslenmesinde halkârî adıyla bilinen altın yaldız kullanımına büyük önem verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde altın yaldızın belgenin her bölümünde daha yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. İmparatorluğun ilk dönemlerinde daha çok tuğra çekiminde kullanılan altın yaldız, daha sonraki dönemlerde satır aralarında, tuğra ve belge çevresinde daha yoğun olarak kullanılmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda Yazma Eser ve Belge Süsleme Sanatlarının Yüzyıllar İçinde Geçirdiği Değişim

Osmanlı süsleme sanatlarında aynı zaman kesiti içinde kullanılan çizgi ve motifler birbirine benzerlikler göstermektedir.

¹⁸ Etimolojik olarak Doğu Türkistan (Çin)'in Hata şehrine ait olan hatai süsleme tarzı, yonca, çiçek ve yaprak gibi süslemelerin çokça kullanıldığı Çin sanatından etkilenerek geliştirilmiştir. Osmanlılarda kullanılan hatai sanatında ise, düğümlenmiş üçgenlerin arda arda dizilerek sıralandığı şerit, bu tür motiflerin sembolik bir özelliğidir.

¹⁹ Tezhip sanatında kullanılan ve kale burçlarına benzer girintili çıkıntılı şekillerden oluşan motiflerdir.

Süsleme yapılan objenin türü çizgi ve motif işleminde farklı tekniklerin kullanılmasına neden olabilmektedir, ancak aynı dönem içinde çalışılan farklı objelerde genellikle benzer motifler kullanılmıştır. Örneğin tuğra, berat ve ferman gibi üst düzey yazışmalarla birlikte kitabe, madalyon, tapu senedi, kitap kapakları ve vazolar gibi çok çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Yine süsleme unsurlarından biri olan tığ deseninin, tablo, belge, cilt kapakları, kitap bölümleri ve seramik kaplar gibi her türlü obje üzerinde kullanıldığı görülmektedir.

Kâğıt ve cilt süsleme geleneğinin IX. ve X. yüzyılda çoğaltılan Kur'an nüshalarıyla birlikte başladığı söylenebilir. Bu gelenek daha sonraki asırlarda Kur'an dışında yazılan farklı yazmalar üzerinde de uygulanmıştır. Örneğin XIII. ve XIV. yüzyılda Anadolu kent soyluları Mevlana'nın Mesnevi'sini büyük boyda çoğalttırarak tezhiplerle donattırılmış ve Mevlana'nın türbesine hediye etmiştir. Bundan sonraki bütün asırlarda zenginler ve saray sakinleri çeşitli konularda yazdırdıkları el yazmalarını yüksek bedeller ödeyerek tezhiplerle süsletmişlerdir (Tanındı, 1999:120).

Fermanlarda süsleme unsurlarına ise Sultan II. Bayezid (1481-1512) dönemi ve daha sonraki yıllarda rastlanmaktadır. Kuruluş yıllarında çekilen tuğraların asıl amacı, devletin varlığını ilan etmek ve sultanın emrinin yerine getirilmesini sağlamaktır. Asıl amaç yeni kurulan devletin gücünü göstermek olduğu için, bu dönem tuğralarında herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Siyah mürekkeple çekilen ilk Osmanlı tuğralarındaki hareket saflığı ve ahengin yaratmış olduğu yalın ve çarpıcı görünüm, bu dönem tuğralarında bir güç sembolü olarak kendini göstermektedir (Aksoy, 2000:65-75).

Zaman içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesi ve sınırlarının büyümesiyle birlikte Osmanlı sanat anlayışında da gelişmeler yaşanmıştır. Söz konusu gelişim süreci içinde doğal olarak sanat alanında da yeni arayışlara girişilmiş ve dışarıdan alınan sanatsal değerler zaman içinde değişerek Osmanlılara özgü nitelikler kazanmıştır. Özellikle İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesinden sonra, saray bünyesinde çalışan ve korunan sanatçılar, Osmanlı sanatına önemli yenilikler kazandırmıştır. Bu değişimi, bundan sonra yapılan tuğraların çoğunda görmek mümkündür. Örneğin İstanbul'un alınmasıyla birlikte Osmanlı sanatında yaşanan gelişimin ilk etkileri Fatih Sultan Mehmed'in tuğrasında görülebilmektedir. Tuğrayı oluşturan tüm harflerin kenarlarını siyah mürekkeple çizme ve iç kısımlarını altın yaldızla belirginleştirme ve ön plana çıkarma XV. yüzyıl tuğralarında sıkça rastlanan bir özellik olmuştur. Bu dönemden sonra tuğra hattında altın yaldız daha yoğun

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

olarak kullanılmış, tuğranın çeşitli yerlerine yeşil ve kırmızı mürekkeplerle görünüm zenginliği kazandırılmıştır (Bayramoğlu, 1976:17-36). Fatih Sultan Mehmet döneminde (1444-1446 ve 1451-1481) tezhip daha çok bilimsel eserler üzerinde görülmektedir. Bu dönemde yazılan Kur'an-ı Kerim'lerin tezhibi, sayfa tasarımı, bezeme inceliği ve en önemlisi de renk uyumu o güne kadar görülmedik ustalıkta işlenmiştir (Tanındı, 1999:123).

XVI. yüzyıl belge ve cilt sanatında dikkati çeken en önemli özellik estetiğin lacivert ve altınla sağlanmasıdır. Lacivert ve altının ahenkli kullanımı, bu dönemde yapılan tuğraların en önemli özelliğidir. Bir önceki yüzyılda altın yıldız ile başlayan değişim serüvenine, bu yüzyılda lacivert rengi eklenmiş ve yapılan süslemelere canlılık kazandırılmıştır. Aynı zamanda bahçe çiçekleri, Çin bulutu²⁰, saz yolu motifler²¹, negatif tekniklerle boyanmış motifler, Haliç işi²² denilen helezoni bezemeler ve Rumi motifler, dönemin nakış özellikleri olarak eserlere yansımıştır. Saray nakkaşhanesinin²³ ustaları, kumaş, cami ve türbe duvarlarında kullanılan her türlü motifi belge ve ciltlerde de kullanmışlardır. Örneğin XVI. yüzyılın sonuna doğru tuğra alanı içinde yapılan süsleme, dışarı taşmış ve yukarıya doğru üçgen biçimi alarak yükselmiştir (Kutlukan-Aksoy, 1986:11-17). Selvi ağacından esinlenilerek oluşturulan bu form, bir takım küçük değişikliklere uğrayarak XIX. yüzyılın ortasına kadar devam etmiştir. Genellikle Haliç işiyle bezenen formun içi, daha sonraki dönemlerde, halkari²⁴ ve şikaf²⁵ tarzında bezenmiştir.

XVII. yüzyılda genel olarak Osmanlı tezyinat anlayışında bir gerilemenin yaşanması, belge ve yazma sanatlarında da kendini göstermiştir. Örneğin süslemelerde lacivert renginin canlılığını yitirmesi bu döneme rastlamaktadır. Gerek motifler ve gerekse kompozisyonda yaşanan gerilemeye rağmen, çoğu tuğralı belgede selvi ağacı motifinin kullanılması bu döneme özgü bir özellik olarak değerlendirilmektedir. XVIII. yüzyılın başından itibaren ise Batı sanatının gölgeli çiçek boyamaları Osmanlı süsleme anlayışında da kendini göstermiştir. Bu dönemde saz yolu üslubu yeniden canlanmış

²⁰ Stilize edilmiş ve kıvrımlarla uzatılmış bulut izlenimi veren süsleme motifidir. Daha çok XV. ve XVII. yüzyıllar arasında kullanılan tezhip motifidir.

²¹ Yapraklı ve çiçekli uzun sarmaşık dal biçiminde yapılan motiflerdir. Tuğra tezyinatında çok sık kullanılan bir süsleme motifidir.

²² Haliç is the motif decorated with the thin branches with leaves forming helicals one within the other.

²³ Kitap, süs eşyası, belge, tablo gibi çeşitli objeler üzerinde hat ve tezhip sanatının uygulandığı atölyeler.

²⁴ Halkâri, sadece altın kullanılarak yapılan nakış yapma tekniğidir. Yapılan nakışın kenarları farklı bir renkle çizilirse, buna da "tahrirli halkar" denir.

²⁵ Renkli halkari bezeme.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

ve natüralist çiçek, stilize edilmiş selvi ve ay yıldız gibi motifler daha fazla tercih edilmiştir. Bu dönemde ciltler ve tuğralar renkli ve natüralist olarak yapılan çiçek buketleri, çelenkler, fiyonklar, sütunlar ve istridye kabukları gibi çeşitli figürlerle süslenmiştir. Bu dönem süslemelerinde dikkati çeken en önemli fark rengin değişmesidir. Özellikle motiflerde kullanılan lacivert renk parlaklığını ve geniş kullanım alanını kaybetmiş, soluk bir maviye dönüşmüştür (Tanındı, 1999:124).

XVIII. yüzyıl sanatında geçen döneme oranla canlanma yaşanmış ve canlanmanın etkileri belge ve cilt sanatına da yansımıştır. Örneğin gölgeli natüralist buketler, boyanarak hacim kazanmış, uzamış, uçları kıvrımlaşmış ve irileşmiş hançer yapraklar ve mavi ve sarı sarmal dallar üzerinde iri ve gölgelenmiş hataî motifler bu dönem belge ve yazmalarında kullanılmıştır (Tanındı, 1999:124). Bu dönemde cilt yapımında lake tekniğinden daha çok yararlanılmaya başlanmıştır. Bu dönemin lake ciltlerinde çiçek süslemelerinin yanı sıra, Batı kaynaklı resim anlayışına özgü manzaralar da yer almaktadır (Taviloğlu, Temeller ve Ülker, 2007).

Son dönemde ise yeşil ve sarı altın yaldız ile yapılan armalar, ay-yıldız, güneş ışınları, rokoko²⁶ çiçekler ve bordürler, belge ve cilt bezemesinde kullanılan diğer renk ve motifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimin etkileri en fazla tuğralı belgelerde gözlemlenmektedir. Son dönem tuğralarda tuğranın sağ yanına mahlas adıyla bilinen padişahın sıfatı eklenmiştir. Örneğin Sultan V. Mehmed'in Çanakkale savaşının kazanılmasından sonra aldığı gazilik unvanı, tuğranın sağ yanında 'el-gazi' sözcüğüyle işlenmiştir. Aynı zamanda bu tuğrada yer alan diğer bir yenilik ise tuğranın sağ alt kısmında tasavvuf şeyhleri tarafından takılan kavuğun resmedilmiş olmasıdır.

Osmanlı tuğralarının zaman içinde değişimine gösterilebilecek bir başka özellik ise, tuğra formunun eni ve boyu arasında yaşanan farklılıktır. İlk dönem Osmanlı tuğraları yatay olarak uzun iken, zaman içinde tuğlar uzatılmış ve tuğranın dikey olarak daha uzun görünmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda son dönem tuğralarında sere bölümü daraltılmış ve tuğların üst kısmına yapılan çeşitli çiçek figürleri ile de tuğranın daha uzun bir görünüme sahip olması sağlanmıştır. İki yanından yukarıya doğru çatı gibi yükselen

²⁶ Barok tarzı sanat akımından sonra ortaya çıkan sanat akımıdır. XVII.nci yüzyılın ortalarına doğru Barok stilinde kullanılan doğru çizgilerden meydana getirilen süslemeye karşı tepki olarak doğmuş, daha ince ve zarif kıvrımlı şekillerden oluşan bir stildir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

üçgen süsleme ile birlikte tuğralara daha görkemli bir görünüm kazandırmıştır.

Tezhipli el yazmaları ve belgelerini kendi türü içinde diğerlerinden farklı kılan özellik bunların sahip oldukları sanatsal zenginliktir. Diğer bir ifade ile bir el yazması ya da belge bir bilgi kaynağı olarak değerlidir. Ancak tezhipli bir el yazması ya da belge hem bilgi kaynağı hem de sanat eseri olarak iki türlü değere sahiptir. Bu bakımdan bilgi merkezlerinde muhafaza edilen el yazmaları ya da tarihi belgeleri iki yönüyle de değerlendirmek gerekir. Türkiye’de çeşitli bilgi merkezlerinde muhafaza edilen tarihi el yazmaları ve belgelerin bu özelliklerinin ortaya çıkarılıp çıkarılmadığını öncelikle kataloglara bakarak görebiliriz. Diğer bir deyişle söz konusu eserlerin sahip olduğu sanatsal özelliklerin ne ölçüde tespit edildiği ve ne kadarının kullanıcıların hizmetine sunulduğunu görmek için bakılması gereken ilk yer bilgi merkezlerinde oluşturulan katalog kayıtlarıdır. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında ülkemizde çeşitli bilgi merkezlerinde günümüze kadar oluşturulan yazma eser ve tarihi belge kataloglarının niteliği değerlendirilecektir.

Türkiye’de Bilgi Merkezleri Kataloglarında Tezhipli El Yazmaları ve Belgeler

Türkiye’de el yazması ya da tarihi belge dermesine sahip bilgi merkezleri temel olarak kütüphaneler, arşivler ve müzeler olmak üzere üç tür altında sınıflandırılabilir. Bunlardan kütüphaneler ve arşivler hem el yazmaları ve tarihi belgelerin toplanması, sınıflandırılması, kataloglanması, bakımı ve muhafazası işlevini yerine getirmeleri hem de söz konusu eserlerin sayıca önemli bir bölümünü ellerinde bulundurmaları bakımından konu ile doğrudan ilgili meslek birimleridir. Müzeler ise görsel özellikleri yüksek olan az sayıdaki yazma eser ve tarihi belgeyi yalnızca sergileme amacıyla ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu yönleriyle eserlerdeki kayıtlı bilgiyi kullandırma, müzelerin öncelikli amacı değildir.

Bu bakımdan Türkiye’de el yazmaları ve tarihi belgelerin sanatsal özelliklerini ve söz konusu özelliklerin yüzyıllar içinde geçirdiği değişimi değerlendirebilmek için incelenmesi gereken öncelikli yerler kütüphaneler ve arşivlerdir. Kültür Bakanlığı’na bağlı kütüphanelerde 160 bin cilt civarında yazma eser bulunmaktadır (Can, 1996:93). Türkiye’de İnebey (Bursa), Ziya Gökalp (Diyarbakır), Selimiye (İstanbul), Süleymaniye (İstanbul), Atıf Efendi (İstanbul), Köprülü (İstanbul), Nuruosmaniye (İstanbul), Ragıppaşa, Millet (İstanbul), Üsküdar Selimağa (İstanbul), Raşit Efendi (İstanbul), Karatay Yusufaga (Konya) ve Konya Bölge olmak üzere toplam on dört yazma eser kütüphanesi bulunmaktadır. Bu kütüphanelerden

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Süleymaniye ve Konya Bölge, bölge yazma eser kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. Yazma eser kütüphanelerinin dışında ayrıca dermesinde yazma eser bulunduran çok sayıda il ve ilçe halk kütüphaneleri de vardır. Ayrıca Kültür Bakanlığı kütüphaneleri dışında İzmir Efes Müzesi, Koyunoğlu Müzesi, Mevlana Müzesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, Mevlana Müzesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Kandilli Rasathanesi, Hüseyin Kocabaş Kitaplığı, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi ve Anıtkabir gibi çok sayıda kamu kuruluşunun yazma eser dermesine sahip olduğu bilinmektedir.

Tezhipli Osmanlı belgeleri ise daha çok arşiv kurumlarında muhafaza edilmektedir ve Türkiye’de tarihi belge arşivi hizmetini veren en önemli kurum Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı’dır. Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Osmanlı İmparatorluğunun taşra ve merkez teşkilatlarında üretilen belgelerin büyük bir bölümünün toplandığı, sınıflandırıldığı, bakım ve onarımının yapıldığı ve kullanıma sunulduğu önemli bir merkezdir. Bunun dışında Milli Savunma Bakanlığına bağlı özellikle Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATESE Arşivi) ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi olmak üzere çok sayıda askeri arşivde de önemli tarihi belgeler muhafaza edilmektedir. Ayrıca önemli bir bölümü Vakıflar Genel Müdürlüğü ve söz konusu genel müdürlüğe bağlı bölge müdürlükleri, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Hazine-i Evrak Arşivi olmak üzere çok sayıda kurum da Osmanlı arşiv belgelerine sahiptir. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi’nde de gerek önemli bilgiler içeren ve gerekse görsel güzelliği olan önemli miktarda yazma eser ve diplomatik belge muhafaza edilmektedir.

Kütüphaneler ve arşivlerde muhafaza edilen yazma eser ve tarihi belgelerin sanatsal özelliklerinin tespiti, bu eserlerin her birinin nitelikli bir kataloğa sahip olması ile mümkün olabilir. Diğer bir ifade ile bilgi merkezlerinde hizmete sunulan Osmanlı yazma eserlerinin ve belgelerinin sanatsal özelliklerine erişilebilirlik, katalogların her türlü sanatsal unsuru yansıtacak verilere sahip olmasına bağlıdır. Türkiye’de günümüze kadar yazma eser ve tarihi belgelerin tasnifi ve kataloglanmasına yönelik farklı tarihlerde bazı kuruluşlar tarafından çeşitli projeler yürütülmüştür. Örneğin Milli Kütüphane Başkanlığı tarafından 1978 yılından beri yürütülen TÜYATOK²⁷ Projesi bunlar

²⁷ Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

arasında en eski ve önemlilerinden biridir. El yazmalarının bibliyografik kontrolünü sağlama ve bibliyografik verileri araştırmacıların hizmetine sunma amacıyla oluşturulan TÜYATOK projesi ile günümüze kadar yaklaşık yüz bin yazma eserin katalog kaydı oluşturulmuştur. Aynı zamanda 1987 yılında Milli Kütüphane koleksiyonu içinde bulunan yazma eserlerin katalog kayıtlarını oluşturabilmek için ayrı bir çalışma daha başlatılmış ve Millî Kütüphane Yazmalar Kataloğu oluşturulmuştur. 32 ciltten oluşan bu iki katalogun içerdiği künye sayısı 25.653'tür. Daha sonra ise TÜYATOK Katalogları ve Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğunda kayıtlı 25.653 künye, günümüze kadar katalogları yayınlanmayan çeşitli koleksiyonlara ait yaklaşık 60.000 adetlik yazma eser tespit fişi ile birleştirilerek toplam 85.653 yazma eser künyesinden oluşan TÜYATOK el yazması CD'leri oluşturulmuştur (Milli, 2008). Elde edilen bu künyeler daha sonra Milli Kütüphane Başkanlığı ve Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün işbirliği ile Türkiye Yazmaları adlı bir web sitesinde²⁸ kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Söz konusu web sitesi altında çalışan Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Veritabanında Kültür Bakanlığına bağlı kütüphanelerde ve bazı yabancı ülke kütüphanelerinde kayıtlı Osmanlı coğrafyası içinde üretilen toplam 198.444 yazma eser katalog bilgisi kayıtlıdır. Ayrıca 73.794 yazmanın tam metin görüntülerine de bu site üzerinde erişilebilmektedir (Türkiye, 2008).

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Veritabanı, ülke sınırları içinde hizmet veren çok sayıda kütüphaneye ait yazma eser koleksiyonunun bir bölümünü kullanıcıların hizmetine sunan önemli bir çalışmadır. Ancak katalog kayıtları yazma eserlerin sahip olduğu süsleme özelliklerini tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Söz konusu veritabanında bazı koleksiyonların cilt tanımlamalarına ayrıntılı olarak yer verilirken bazılarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum genellikle farklı koleksiyonlar arasında yaşanmaktadır. Örneğin, Adana ve Adıyaman il halk kütüphaneleri koleksiyonlarında cilt tanımlamalarına yer verilmişken, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda cilt tanımlamalarına neredeyse hiç yer verilmemektedir.

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Veritabanı'nda tamamen cilt özellikleri ve tezhip üzerinde araştırma yapmak isteyen kullanıcıların istediği sonucu elde etmesi neredeyse imkânsızdır. Çünkü katalog kayıtlarında yazma yaprakları ve cildi üzerinde yapılan süslemelere yeterince yer verilmemiştir. Aynı zamanda katalogda terminolojik bir otorite dizini oluşturulmamıştır. Örneğin, kat'ı sanatı

²⁸ Söz konusu sitenin adresi www.yazmalar.org'dur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

ile işlenen cilt örnekleri 'kat'ı', 'katı', 'katı'a' ve 'katra' şeklinde olmak üzere dört farklı yazım türü ile kaydedilmiştir. 'Kat'ı' terimi ile yapılan taramada yalnızca Kastamonu İlk Halk Kütüphanesine ait yazma koleksiyonu içinden iki eserin kayıtlarda olduğu gözükmektedir. Katı sanatı ile işlenerek hazırlanan cilt toplamı ise 37 olarak görülmektedir. Sisteme yüklü olan eser sayısının 198.444 olduğu göz önüne alındığında kat'ı cilt sayısının 37 gibi çok az bir sayı olarak gözükmesi gerçekte bağdaşır bir durum değildir.

Yazma eserlerde kullanılan kâğıtların önemli bir bölümü kâğıdın hangi yüzyılda ve nerede imal edildiğini ortaya koyan çeşitli filigranlara sahiptir. Bunlar kâğıtları üreten ülkelere ve üretimin yapıldığı döneme göre harf, çapa, taç ve hilal gibi çeşitli şekillerden oluşabilmektedir. Yazım tarihi tespit edilemeyen yazma eserlerde filigranlar, kâğıdın imal edildiği yıldan hareketle yazmanın hangi döneme ait olduğunu göstermeye yarayan önemli bir niteleme unsurudur. Bu bakımdan yazma eser katalog kayıtlarını oluşturulurken, eserin ne tür bir filigrana sahip olduğu analiz edilmeli ve kayıtlara geçirilmelidir. Filigran olarak kullanılan şekiller aynı zamanda devrinin kâğıt üretim sanatına ışık tutan unsurlardır. Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'nda bu unsura yeterince önem verilmemiş ve göz önünde bulundurulmamıştır. Toplu katalogda toplam 373 adet filigranlı yazma eserin bulunduğu görülmektedir. Toplam 198 bin eserden oluşan toplu katalog arasında filigranlı eser sayısının bu kadar az olması gerçekte bağdaşır bir durum değildir.

Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğunda aynı zamanda süslemenin önemli unsurlarından biri olan hat kaydına ilişkin sorunlar da bulunmaktadır. Örneğin katalog kayıtlarının yaklaşık 17 bininde yazı türü tanımı yapılmamıştır. Yazı türü tanımlamalarında ise tutarsızlıklar bulunmaktadır. Örneğin kayıtlarda 499 yazmanın yazı türü 'Arap Neshi' olarak gözükürken, 16829 eserin yazı türü 'Arap-Nesih' olarak görülmektedir. Tutarsızlıklarına ve eksikliklerine rağmen Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Veritabanı yazma eser kütüphaneciliğinde ülkemizde yürütülen önemli bir çalışmadır. Bu katalog aynı zamanda diğer yazma eser kütüphaneleri için de örnek bir çalışma olacaktır.

Yazma eser kataloglama çalışmalarının sürdürüldüğü bir başka kurum ise Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığına bağlı bazı fakülte kütüphaneleridir. Sadece Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (DTCF) 15.039 ciltlik bir yazma eser koleksiyonu bulunmaktadır. Bu kütüphanede 1998 yılından beri 'Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Elyazmalarını Künyeleme ve Bilgisayar Ortamına Aktarma Projesi'

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

adı altında bir çalışma yürütülmektedir. Proje bitiminde DTCF kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin tümünün tam metin olarak web üzerinden kullanıma sunulması düşünülmektedir. Gerek bu projeye bağlı olarak gerekse daha önceki kataloglama çalışmalarından yararlanarak DTCF ve İlahiyat Fakültelerinde bulunan yazma eserlerin bir bölümü çevrim içi kullanıma sunulmuştur. Proje kapsamında oluşturulan kataloglar kayıtlarının bir kısmı aynı zamanda basılı olarak da hizmete sunulmuştur. Bunlardan ilki 2006 yılında 'Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I)' adıyla yayınlanan ve yalnızca Üniversite A ve Üniversite B koleksiyonlarının katalogunu dizinleyen kaynaktır (Ankara, 2006).

Ankara Üniversite çevrim içi kataloğunda yazma eserlerin sanatsal özellikleri hakkında veriler bulunmamaktadır. Yazma eser katalog kayıtlarının hiçbirinde eserin kapak ve iç kısmında yapılan süslemelere yer verilmemektedir. Bu durum yalnızca DTCF Kütüphanesi için değil aynı zamanda İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan yazmalar için de geçerlidir (Ankara, 2008). Buna karşın DTCF Kütüphanesi Üniversite A ve Üniversite B koleksiyonları için hazırlanan basılı katalogda yazma sanatına ilişkin bütün ayrıntılar bulunmaktadır. Söz konusu katalogda yazmaların kapak ve sayfalarında görülen cilt, hat, minyatür ve ebru sanatının her türüne ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Yazmanın cilt türü, eser içinde kullanılan hat türü, minyatür ve ebru özellikleri gibi her türlü sanatsal özellik katalog kayıtlarında yer almaktadır. Bu bakımdan katalog, alanında hazırlanan başarılı örneklerden biridir. Ancak bu katalogda da eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin yazma eser kâğıtlarında kullanılan filigran şekillerine katalogda yer verilmemektedir.

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi de değerli el yazmalarına sahip bilgi merkezlerimiz arasındadır. Çevrim içi katalog kayıtlarında Osmanlıca el yazması eser taramasının sonucu olarak kayıtlarda toplam 210 kayıtlı eserin bulunduğu görülmektedir. Ancak bu kayıtların tümünde sayfa ve boyut bilgileri ile eserin nadir eser olduğunu gösteren notlar yer almasına rağmen bu bilgiler dışında hiçbirine ait fiziksel tanımlama bilgilerine yer verilmemiştir. Dolayısıyla katalog kayıtları üzerinden eserlerin hangilerinin ciltli olduğu, ne tür bir cilde sahip olduğu ve nasıl bir süsleme ile işlendiği verilerinin elde edilmesi olanaksızdır.

Koleksiyonunda el yazması eser bulunduran bir diğer üniversitesi kütüphanesi ise Afyon Kocatepe Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'dir. Söz konusu kütüphanenin 527 adet nadir eserinin 38

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

tanesi yazma eserden oluşmaktadır (Kütüphane, 2008). Ancak diğer üniversitesi kütüphane katalog kayıtlarında olduğu gibi burada da yazma eserlerin fiziksel tanımlaması yalnızca sayfa sayılarından ibaret kalmıştır. Katalog kayıtlarında bu eserlerin süsleme bilgileri ve cilt özellikleri hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde de 80'i tavsif edilmiş yaklaşık 120 kadar el yazması eser bulunmaktadır (Kılıç, 2001).

Zengin yazma eser koleksiyonuna sahip bir başka kütüphane ise Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'dir (Türk, 2008). Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çevrim içi kataloğunda yazma eser adedi 1113 olarak gözükmektedir. Ancak yazma eser katalog kayıtları oldukça yüzeysel olarak oluşturulmuştur ve dolayısıyla katalog kayıtlarının hiçbirinde fiziksel tanımlama unsurlarına yer verilmemiştir. Bu nedenle Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde muhafaza edilen yazma eserlere ilişkin cilt özellikleri ve/veya süsleme unsurları katalog kayıtlarından elde edilememektedir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze devrolunan milyonlarca belge ve defteri muhafaza eden önemli bir kuruluştur. Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'na bağlı çeşitli depolarda muhafaza edilen belgeler gerek içerdikleri bilgiler gerekse sahip oldukları sanatsal özellikler bakımından sahip olduğumuz en önemli bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı tarafından muhafaza edilen belgeler, ferman, berat, hüccet, hatt-ı hümayun, tapu tahrir defteri ve harita gibi çok farklı türde belgelerden oluşmaktadır. Bu belgelerin bir kısmının tasnif ve kataloglama çalışmaları tamamlanmış ve kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Örneğin günümüze kadar bu belge türlerinden sadece Yıldız Sarayı Arşivi Fonu'na ait 34.000 hatt-ı hümayunun kataloğu oluşturulmuş, araştırmacıların çevrim içi katalog sistemi aracılığıyla bu fona ait kayıtlara erişebilmesi sağlanmıştır.

Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'nda özellikle 1982 yılından sonra hız kazanan envanter oluşturma ve kataloglama çalışmaları ile birlikte günümüzde araştırmacılara daha nitelikli hizmet verilebilmektedir. Hazırlanan kataloglar kullanıcıların hizmetine basılı ve web üzerinde olmak üzere iki türlü sunulmaktadır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü web sitesi üzerinde Osmanlı Arşivleri Katalogları adı altında hizmet veren katalog tarama sistemi aracılığıyla bunun gibi çok sayıda fona ait bilgilere ve yüz binlerce belgenin katalog kayıtlarına ulaşılabilir. Ancak katalog kayıtlarının hiçbirinde arşiv belgesinin fiziksel özelliklerini gösteren veriler yer almamaktadır. Bu nedenle söz konusu katalog

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

kayıtlarından tasnifi tamamlanmış ve kataloğu hazırlanmış belgelerin hangilerinde ne tür bir süsleme unsurunun yer aldığını tespit etmek olanaklı değildir (T.C. Başbakanlık, 2008). Osmanlı tezeyinat sanatı konusunda araştırma yapan bir araştırmacının bu katalog kayıtları arasında sanatsal özelliğe sahip belgeleri tespit edebilmesi imkânsızdır. Oysa kütüphane ve arşiv kataloglarına belge ve defterlerin sahip olduğu tuğra, pençe, sayfa gülleri, mihrap, mürekkep renkleri, kağıt türleri, filigranlar, ebru, minyatür ve cilt süslemeleri gibi her türlü tezeyinat unsurları kaydedilebilseydi, araştırmacılar bu materyalleri fiziksel özelliklerine göre arayıp erişebileceklerdi.

Koleksiyonunda yazma eser bulunan ve katalog kayıtlarını çevrim içi katalog tarama sistemleri aracılığı ile kullanıma sunan bilgi merkezlerinin dışında, ülkemizde halen bazı kuruluşlar tarafından yazma eserlerin kataloglanması ve sayısallaştırılmasına yönelik bir takım çalışmalar yürütülmektedir. Örneğin Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde yürütülen dijitalleştirme projesi bunlardan biridir. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'ndeki toplam 57.000 ciltlik Seyfettin Özege Nadir Eserler Dermesi'nin yaklaşık 2300 adedi yazma eserlerden oluşmaktadır. Yazma eserlerin önemli bir bölümü daha sonra bağış ve satın alma yoluyla elde edilmiş ve söz konusu dermeye dâhil edilmiştir. Seyfettin Özege Dermesi'nin önemli bir bölümü eski harfli eserlerden oluştuğu ve ayrı bir uzmanlık bilgisi gerektirdiği için bu güne kadar kataloglama ve sayısallaştırma işlemleri sonuçlandırılmamıştır. Ancak Atatürk Üniversitesi bünyesinde Seyfettin Özege Nadir Eserler Dermesinin sayısallaştırılmasına yönelik halen üzerinde çalışılan bir proje yürütülmektedir. Söz konusu projenin öncelikli amacı, derme içindeki bütün eserlerin sayısal kopyalarını oluşturmaya ve dolayısıyla eserleri kullanımdan doğabilecek tahribata karşı koramaya yöneliktir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi de ülkemizde hizmet veren zengin tarihi belge ve defterlere sahip bilgi merkezlerinden biridir. Vakıf Kayıtları Arşivinde yer alan her defter ve belgenin katalog kayıtları Genel Müdürlük bünyesinde oluşturulan otomasyon sisteminin arşiv için ayrılan modülüne yüklenmeye başlamış, ancak bu çalışma henüz tamamlanamamıştır. Ayrıca VAYS projesi adı altında söz konusu arşivde muhafaza edilen her türlü tarihi defter ve belgelerin dijitalleştirilmesine de 2006 yılında başlanmıştır. Bu proje ile Osmanlı vakıflarına ilişkin bütün belgelerin önce mikrofilme, daha sonra ise dijital ortama aktarılması amaçlanmaktadır. Proje bitiminde ferman, berat ve çeşitli vakfiyelerin de bulunduğu çok sayıda tezhipli eser dijital olarak kullanıma sunulabilecektir (Vakıflar, 2008). Ancak şu ana kadar Vakıf Kayıtları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Arşivi'nde kullanılmakta olan fihristler aracılığıyla kullanıcıların aradıkları tezhipli el yazmaları ve belgelere ulaşmak imkansızdır.

Ayrıca Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde muhafaza edilen çeşitli tapu kayıtlarının dijital ortama aktarılmasına yönelik Tapu Arşiv Otomasyonu (TARBİS) adı altında bir proje yürütülmektedir. Asıl amacı Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde oluşan her türlü tapu kaydının kullanıcılar tarafından taranabilir ve görüntülenebilir şekilde otomasyona geçirilmesi olan TARBİS, aynı zamanda tezhipli Osmanlı belgeleri, vakıf ve tapu defterlerinin de sayısallaştırılarak web üzerinde kullanıma sunulmasını amaçlamaktadır (Tapu, 2008). Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinin Kuyûd-i Kadime adlı biriminde muhafaza edilen tahrir defterleri ve çeşitli belgeler dönemin zarafetini yansıtan tezhip işçiliği ile süslenmiştir. Özellikle vakıf defterleri ve fermanlar üzerine işlenen süslemeler, bu eserleri çok daha değerli kılmaktadır (Tapu arşiv, 2008; Osmanlı, 2008). Bu nedenle TARBİS Projesi'nde Osmanlı belgeleri ve tapu defterlerinin sahip olduğu sanatsal özelliklerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu gelişmeye rağmen günümüze kadar nitelikli bir kataloglama çalışması yapılamadığı için sanatsal özellikler yönüyle son derece önemli eserlerin yer aldığı Kuyud-ı Kadime arşivindeki eserlerin ne tür sanat unsurlarına sahip olduğunu görebilmemiz imkansızdır.

Üzerinde hâlen çalışılan bu projeler dışında Türkiye'de henüz belli bir envanter çalışması yapılmayan ve katalogları oluşturulamayan ya da katalog kayıtlarını kurum dışı kullanıma açmayan kamu bilgi merkezleri de bulunmaktadır. Örneğin Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı arşivleri, gerek sahip oldukları belge miktarı ve gerekse yüksek nitelikli belgelere sahip olmaları bakımından önemli arşivler arasında yer almaktadır.

Günümüze kadar sürdürülen çalışmalara genel olarak bakıldığında Osmanlı yazma eserleri ve belgelerinin kataloglanması ve dijitalleştirilmesine ilişkin yürütülen faaliyetlerin önemli bir bölümünün kurumsal olarak birbirinden bağımsız şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Aynı zamanda tarihi belge ve yazma eser kataloglaması konusunda proje yürüten kamu kuruluşlarının, kendilerinden önce bu konuda deneyim sahibi olan diğer kuruluşlardan destek almadığı ve ortak çalışmalar yürütmediği de görülmektedir. Bu durum aynı bakanlığa bağlı birimler arasında bile yaşanmıştır. Örneğin her ikisi de Kültür Bakanlığı'na bağlı kuruluşlar olmasına rağmen Milli Kütüphane Başkanlığı ve Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğü tarafından birbirinden bağımsız iki farklı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

yazma eser projesi gerçekleştirilmiştir. Kurumlar arasında belli bir dayanışma ortamının oluşmaması, tarihi belge ve yazma eser kataloglama işlemlerinin ve süreçlerinin belli bir olgunluk içinde gelişmemesine neden olmuştur. Bunun en önemli göstergesi günümüzde kullanılmakta olan arşiv ve kütüphane katalog kayıtlarının önemli bir bölümünde belge ve yazma eserlere ilişkin fiziksel nitelendirme unsurlarına yer verilmemiş olmasıdır. Milli Kütüphane Başkanlığı ve Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Veritabanı ve Ankara Üniversitesi tarafından basılı olarak yayınlanan 'Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I)' dışında Türkiye'de hazırlanan bütün tarihi belge ve yazma eser kataloglarında materyallerin sanatsal özelliklerine ilişkin veri kaydına rastlanmamaktadır. Bu nedenle Türkiye'de hizmet veren arşiv ve kütüphanelerin önemli bir bölümünde tarihi belge ve yazma eserlerin sanatsal özellikleri konusunda araştırma yapan bir araştırmacının nitelikli bir sonuca ulaşması imkânsızdır. Örneğin Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi koleksiyonu arasındaki 15.039 yazma eser arasında katı sanatı ile yapılmış ciltlerin tespit edilebilmesi ve erişilebilmesi için bu eserlerin her birinin tek tek incelenmesi gerekmektedir. Benzer şekilde Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'nda muhafaza edilen belgeler arasında servi ağacı motifiyle tezhiplenmiş hatt-ı hümayun ve berat gibi tuğralı belgelerin mevcut katalog kayıtlarından çıkarılması imkânsızdır.

Tarihi belgelere ve yazma eserlere işlenen tezyinat unsurlarının katalog kayıtlarında yer alması, aynı zamanda o materyalin bütün unsurları ile muhafaza edilmesini ve dolayısıyla materyalin güvenli olarak saklanması da sağlamaktadır. Örneğin bazı yazma eserler çok sayıda minyatürle süslenmiş olabilmektedir. Minyatürler yazma eserleri yazan ve çoğaltan kişiler dışında nakkaşlar tarafından da oluşturulmuş olabilir. Yazma eserlere işlenen bazı minyatürler gerek işlenen konu ve gerekse önemli bir nakkaş tarafından yapılması nedeniyle eserin kendisinden daha değerli olabilmektedir. Bu nedenle eserin bir bütün olarak saklanması ya da değerli minyatürlere sahip sayfalarının yok olmaması için hangi sayfada ne tür bir minyatürün yer aldığı katalog kayıtlarına işlenmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Tezhipli el yazmaları ve belgeler, üretildikleri devrin sanat anlayışını ve zarafetini yansıtan önemli bir kültür mirasıdır. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür zenginliğini özgün bir tarz, zengin renk ve motiflerle yansıtan sanat yapıtlarıdır. Aynı zamanda bunlar,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Osmanlı İmparatorluğu'nda sanat anlayışının yüzyıllar içinde geçirdiği değişimi analiz etmede kullanılabilir araştırmaya ve incelemeye değer kaynaklardır.

Bilgi merkezlerini zenginleştiren tezhipli belge ve el yazmalarının sahip oldukları her türlü sanatsal özellik tam ve doğru olarak kullanıcıların hizmetine sunulmalıdır. Katalog kayıtlarında belge ya da yazma eserlerin bu özelliklerinin tam ve doğru şekilde yer alabilmesi, ancak kütüphaneci ve arşivcilerin söz konusu eserlerin sanatsal özelliklerini değerlendirebilecek bilgi birikimine sahip olmaları ile mümkün olabilir. Bu gereksinimi kalıcı ve uzun vadeli bir çözüm olarak karşılayabilmek için üniversitelerin bilgi ve belge yönetimi bölümlerinde sürdürülen eğitim programlarının tezhipli belge ve yazma eser analizi konularını da içerecek şekilde zenginleştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda hizmet içi eğitim programları aracılığıyla bilgi merkezlerinde halen hizmet veren kütüphanecilerin ve arşivcilerin de bu yönde bilgi ve beceri sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Son yıllarda Türkiye'de yazma eser ve tarihi belgelerin dijitalleştirilmesine yönelik kapsamlı projeler yürütülmektedir. Örneğin, Kültür Bakanlığına bağlı yazma eser kütüphaneleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eser Kütüphanesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Milli Kütüphane ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi gibi çok sayıda bilgi merkezinde bu tür projeler yürütülmektedir. Kültür Bakanlığı tarafından yürütülen Türkiye Yazmaları projesi ile 190 bin civarında yazma eserin katalog kayıtları çevrimiçi olarak kullanıma açılmış ve bu alanda oldukça başarılı bir hizmet kalitesine ulaşılmıştır. Ayrıca proje kapsamında katalogları hazırlanan yazma eserlerin önemli bir bölümü de web üzerinde tam metin olarak kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Buna karşın Türkiye'de bilgi merkezlerinde toplam 300.000 bin cilt civarında yazma eserin²⁹ ve bir kısmı tezhipli olmak üzere arşivlerde milyonlarca belgenin henüz tasnifi yapılamamış, katalogları hazırlanamamış ve görüntüleri dijital ortamlara aktarılamamıştır. Konuya bu açıdan bakıldığında Türkiye'de yazma eser ve belge tasnif ve düzenleme alanında daha yapılması gereken önemli işlerin olduğu da bir gerçektir.

²⁹ Yazma eserler, derlenmiş çok sayıda eserden oluşabilir. Diğer bir ifade ile bir cilt yazma eser içinde çok sayıda eser bulunabilir. Bu nedenle henüz Türkiye'de bilgi merkezlerinde kataloglama çalışmaları tamamlanamadığı için toplam yazma eser miktarı kesin olarak belli değildir. Ancak bu rakamın altı yüzbin yazma esere kadar çıkabileceği tahmin edilmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Çalışmaya genel olarak bakıldığında Türkiye’de her biri birer sanat eseri olan tezhipli belgelerin ve yazma eserlerin dağınık yerlerde ve bir kısmı ise yeterince güvenli olmayan bilgi merkezlerinde muhafaza edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte özellikle üniversiteler olmak üzere bazı halk kütüphaneleri ve müzelerde kayıtlı bulunan yazma eserlerin katalog kayıtları bile oluşturulamamıştır. Bilgi merkezlerinde Osmanlı yazma eserleri ve belgeleri için hazırlanan katalog kayıtlarında ise önemli nitelik sorunları bulunmaktadır. Söz konusu katalogların büyük bir çoğunluğunda yazma eserlerin ve belgelerin fiziksel özelliklerine ilişkin veriler bulunmamaktadır. Dolayısıyla söz konusu materyallere ilişkin süsleme unsurlarına bilgi merkezlerinde hazırlanan katalogların önemli bir bölümünde yer verilmemiştir. Bu durum araştırmacıların tezhipli yazma eser ve belgeleri tespit edememesine ve erişememesine neden olmaktadır.

Bilgi merkezlerinde yazma eserlerin ve belgelerin içinde bulunduğu durum, Türkiye’de bu kaynakların yönetimi için ulusal bir politikanın bulunmadığını göstermektedir. Ulusal bir politikanın sahip olması gereken özellikler de dahil olmak üzere, Türkiye’de bilgi merkezlerindeki tezhipli belgeler ve yazma eserler üzerinde yürütülmesi gereken çalışmalar ve atılması gereken adımlar şu şekilde sıralanabilir:

- Her biri birer sanat eseri niteliğinde değerli süslemelerle bezenmiş yazma eser ve belgeler için ulusal bir politika oluşturulmalıdır. Söz konusu politika, ülkemizde çeşitli bilgi merkezlerinde muhafaza edilen tezhipli belge ve yazma eserlerin kataloglanması, muhafazası, bakımı ve dijitalleştirilmesi konularında uygulanması gereken ulusal stratejiyi ortaya koymalıdır. Bu stratejinin öncelikli hedefi yazma eserlerin ve değerli Osmanlı belgelerinin merkezi birimlerde toplanması ve söz konusu materyallerin her kuruluştaki benzer süreçlere göre işleme girmesi şeklinde olmalıdır. Ülkemizdeki kurumsal yapılanma dikkate alındığında farklı kurumların elinde bulunan bu nadir eserlerin tek bir bilgi merkezinde toplanması, en azından günümüz koşullarında mümkün olmasa da bu kaynakların her bir bakanlığın ya da teşkilatın ana bilgi merkezinde toplanması sağlanmalıdır. Kaynakları tek bir merkezde toplama, bunların kataloglanması, muhafazası, dijitalleştirilmesi, güvenliğinin sağlanması ve bakımı gibi pek çok konuda yarar sağlayacaktır.

- Türkiye’de bilgi merkezlerinde oluşturulan Osmanlı yazma eser ve belge kataloglarının önemli bir bölümünde söz konusu materyallere ilişkin süsleme unsurlarına yer verilmemiştir. Bu durum yazma eser ve belge sanatları konusunda araştırma yapmak isteyen

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

araştırmacıların aradıkları kaynakları bulamamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle mevcut katalog kayıtları tezhipli yazma eser ve belgelerin sahip olduğu her türlü süsleme unsurlarını gösterecek şekilde yenilenmelidir. Bundan sonra yapılacak benzer projelerde de katalogların fiziksel niteleme alanlarında süsleme unsurlarına tam olarak yer verilmesi sağlanmalıdır.

- Tezhipli belgeler ve yazma eserlerin sahip oldukları bilgi ve sanat değerini belirleyebilmek ve kimliğini oluşturabilmek için bu kaynaklara ilişkin her türlü bilimsel ve sanatsal değerlendirmeyi yapabilecek bilgi birikimine sahip olmak gerekir. Bu nedenle bilgi yöneticileri tezhipli belge ve yazma eserler konusunda bilgi ve beceri sahibi olmak zorundadır. Dolayısıyla bilgi ve belge yönetimi bölümleri de eğitim programlarını bu gereksinim doğrultusunda gözden geçirmelidir. Aynı zamanda bu program, bilgi yöneticilerinin en azından eserlerde oluşan küçük tahribatları giderebilecekleri kadar nadir eserler ve restorasyon eğitimini de kapsamalıdır.

- Bilgi merkezlerinde oluşturulan katalog kayıtlarında eser kimliğini ortaya koyan niteleme unsurlarında belli bir standardın olmadığı görülmektedir. Örneğin katı sanatı ile yapılan bir cilt kapağı başka bir kütüphane katalogunda oymacılık terimi ile ifade edilmektedir. Benzer şekilde lake cilt kapağı ise cilalı kapak olarak görülebilmektedir. Bu nedenle Türkiye’de Osmanlı el yazmaları ve belgelerinin sahip oldukları bütün unsurları kapsayacak şekilde ulusal bir yazma eser ve belge terminolojisi sözlüğü oluşturulmalıdır. Aynı zamanda yazar ve eser adları, belge üretim birimleri, üretim yerleri gibi yazma eser ve belgelerin kimliğini ortaya koyan her bir unsura ilişkin otorite dizinleri oluşturulmalıdır. Söz konusu sözlük ve dizinler web tabanlı olarak hizmete sunulmalı ve bilgi merkezlerinden gelen geribildirimlerle zenginleştirilmelidir.

- Bilgi merkezlerinde muhafaza edilen zengin Osmanlı el yazmaları ve belgeler Türkiye’nin kültürel zenginliğini yansıtan tanıtım araçları olarak kullanılmalıdır. Osmanlı el yazmaları ve belgelerini iç ve dış bilim dünyasına etkin olarak tanıtabilmenin yolu, teknolojik olanaklardan olabildiğince yararlanmaktan geçmektedir. Bu, söz konusu materyallerin uygun bir dijitalleştirme işleminden geçmesi ve web üzerinde tam metin olarak kullanıcıların hizmetine sunulması ile mümkün olabilir. Dijitalleştirme sürecinde ise eserlerin bilgi değerlerinin yanı sıra sanat değerleri de ön planda tutulmalıdır. Yazma eser ve belge süsleme unsurlarının dijitalleştirme sürecinde göz önünde bulundurulabilmesi için söz konusu materyallerin sahip olduğu sanatsal özelliklerin katalog kayıtlarına işlenmesi

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

gerekmektedir. Tezhipli yazma eser ve belgelerin yalnızca sanatsal özellikleri üzerinde araştırma yapan araştırmacıların dijitalleştirilen bu kaynaklara katalog kayıtlarındaki fiziksel niteleme unsurları aracılığıyla ulaşması ancak bu şekilde sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ankara Üniversitesi Çevrim İçi Katalog.** (ET: 12.02.2008).
<<http://papyrus.ankara.edu.tr/web/catalog/results.php?lst=1>>
- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I): Üniversite A ve Üniversite B Koleksiyonları.** (2006). Derya Örs, Kemal Tuzcu ve Muhammet Hekimoğlu (Yay.haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- AKSOY Ş. (2000). “Osmanlı sultanlarının tuğraları ve tuğralı belgeler”, **Osmanlı [Ansiklopedisi]**, C. XX, Ankara: Yeni Türk Yayınları.
- BAYRAMOĞLU F. (1976). “Tezhipli ve padişah onaylı fermanlar”, **Kültür ve Sanat Dergisi**, S. 4, s. 17-36.
- BİNARK İ. (1986). “Türk kitapçılık tarihinde cilt sanatı”, Tuncer Gülensoy (Ed.), **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, 5-6 Mayıs 1986 Elazığ Bildiriler**, içinde, s. 91-107. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- CAN A. (1996). “Yazma eserler ve yazma eser kütüphaneleri”, **Türkiye’de Bilgi Merkezlerinin Yönetimi ve Sorunları Sempozyumu, 7 Mart 1996 Perşembe**, içinde, s. 93-98. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü.
- Cilt sanatı.** (ET: 12.01.2008).
<<http://www.barissahin.net/konya/cilt.htm> adresinden erişildi>
- CUNBUR M. (1968). ‘Türk kitap sanatlarına ve minyatürlerine genel bir bakış’. **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, C. 17, S. 2, s. 75-82.
- ÇİĞ K. (1953). **Türk kitap kapları.** Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Ferman ve beratlar.** (ET: 12.02.2005). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,
<<http://www.devletarsivleri.gov.tr/ferman/>>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

- Hat sanatı. (1981). **Görsel Güzel Sanatlar Ansiklopedisi**, C. 4, s. 757-762.
- KETEN İ. ve Şahin M.N. (2004). **Vakfiye tuğraları: The tughras of vaqfiyya**. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- KILIÇ, A. (2001). *Ege üniversitesi merkez kütüphanesi el yazmaları alfabetik kataloğu I (Türkçe-Arapça-Farsça)*. Laçın: Kayseri.
- KUTLUKAN-AKSOY Ş. (1986). "Tuğra", Ayşegül Nadir (Ed.). **Osmanlı padişah fermanları, içinde**, s. 11-17. İstanbul.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Yazma Eser Kütüphaneleri Çalışma, Yazma ve Eski Harfli Basma Eserlerden Yararlanma Yönetmeliği. (19.04.2003). **Resmi Gazete**, S. 25074.
- Kütüphane tanıtımı.** (ET: 14.03.2008).
<<http://kutuphane.aku.edu.tr/kutguide.html>>
- Milli Kütüphane Yayın Etkinlikleri.** (ET: 11.03.2008).
<<http://www.mkutup.gov.tr/?action=section1&fl=yayinetkinlik>>
- Osmanlı Devleti'nde mülkiyet hakkı.** (ET: 12.02.2008).
<<http://www.tkgm.gov.tr/ana.php?Sayfa=icerikana&ICID=10&DID=84&DHID=155>>
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşiv Katalogları.** (ET: 15.02.2008).
<<http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog/>>
- TANINDI, Z. (1999). "Osmanlı sanatında tezhip". **Osmanlı [Ansiklopedisi]**, C. XI, s. 120-125. Ankara: Yeni Türk Yayınları.
- Tapu arşiv otomasyonu [TARBİS].** (ET: 18.03.2008).
<<http://www.tkgm.gov.tr/ana.php?Sayfa=projedetay&ID=11>>
- Tapu arşiv rehberi.** (ET: 12.02.2008).
<<http://www.tkgm.gov.tr/ana.php?Sayfa=icerikana&ICID=10&DID=87&DHID=167>>
- TAVİLOĞLU N., Temeller S. ve Ülker M. (ET: 30.01.2007). **Kitap sanatı.**
<<http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/kitap.htm>>
- Türk bezeme sanatı. (ET: 12.06.2007). **Diyanet Aylık**, S. 135, s. 14-18.
<<http://diyanet7.diyanet.gov.tr/turkish/sureliyayinoku.asp?sayfa=14&sayi=135>>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

-
- Türk Tarih Kurumu kütüphane tanıtımı.** (ET: 12.02.2008).
<<http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=32>>
- Türkiye yazmaları.** (30.01.2008).
<<https://www.yazmalar.gov.tr/koleksiyonlar.php>>
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Yönetim Sistemi.** (ET: 01.02.2008). http://www.vgm.gov.tr/projeler/vays_son.cfm

Yardımcı Kaynaklar

- DERMAN F.Ç. (1987). “Yazma eserlerde tezhib sanatı”, **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu 5-6 Mayıs 1986 Elazığ BİLDİRİLER**, içinde, s. 63-67. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- TANINDI Z. (1999). “Osmanlı sanatında cilt”, **Osmanlı [Ansiklopedisi]**, C. XI, s. 120-125. Ankara: Yeni Türk Yayınları.
- KAYA D. ve ÜNVER N. (ET: 12.07.2004). **Yazma kitaplar.**
<https://www.yazmalar.gov.tr/elyazmaciligimiz_tr.php>